

ऋणनिर्देश

या संशोधन कार्यासाठी अनेकांचे मार्गदर्शन, सहकार्य, प्रेरणा, मदत आवश्यक असते. मला संशोधनासाठी प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष सहकार्य करणाऱ्या सर्वांचे ऋण व्यक्त करणे मी माझे कर्तव्य समजतो. सर्वप्रथम माझे मार्गदर्शक व माझे आदर्श गुरू प्रा. डॉ. मोहम्मद उमर सर, प्राध्यापक तथा विभागप्रमुख, राज्यशास्त्र विभाग, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद यांनी प्रेरणा, मार्गदर्शन व सहकार्य करून सतत पाठपुरावा करून भरपूर वेळ दिला त्याबद्दल मी त्यांचे ऋण न मानता, त्यांच्या ऋणातच राहू इच्छितो.

या संशोधनासाठी सदर विद्यापीठाच्या राज्यशास्त्र विभागातील प्राध्यापक डॉ. बी.एस. वाघमारे सर, प्रा. डॉ. एस.एस. निकम सर, डॉ. शाकीर सर, प्रा. डॉ. अमृतकर सर तसेच कार्यालयीन कर्मचारी श्री. थोरात दादा, श्री. सलामपुरे त्याचप्रमाणे विद्यापीठातील इतर सहकारी यांचे संशोधन काळात बहुमोल मार्गदर्शन व सहकार्य लाभल्यामुळे मी त्यांचे मनःपूर्वक आभार व्यक्त करतो.

तसेच माझ्या संशोधन कार्यासाठी मोलाचे सहकार्य करणारे मा. अजितदादा पवार साहेब, माजी उपमुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य त्याचबरोबर या जिल्ह्याचे आमदार सतीश चव्हाण, उल्हास उढाण, उपाध्यक्ष- महाराष्ट्र प्रदेश युवक काँग्रेस, आमदार बदामराव पंडित (गेवराई, जि. बीड) मुश्ताक अहमद (शहर अध्यक्ष, राष्ट्रवादी काँग्रेस, औरंगाबाद) आणि कदीर मौलाना (नगरसेवक, राष्ट्रवादी काँग्रेस औरंगाबाद) यांनी वेळोवेळी केलेल्या सहकार्याबद्दल मी त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानतो.

माझे संशोधन अधिक गतीने व्हावे यासाठी सदैव मार्गदर्शन करून प्रोत्साहन देऊन मला नेहमी मानसिक आधार व मदत करणाऱ्या आदरणीय डॉ. वैशाली प्रधान, प्राचार्य मिलिंद कला महाविद्यालय, औरंगाबाद, प्रा. बुरकूल सर, प्रा. खरात सर, प्रा. गवळी, प्रा. शिंदे, प्रा. बन्सी, प्रा. संदीप बावस्कर, प्रा. संजय दारवंडे सर, प्रा. किरण कांबळे सर, माजी प्राचार्य ए. एच. शामकुळे, मिलिंद कला महाविद्यालय, औरंगाबाद प्रा. अशोक इंगोले तसेच ग्रंथालयीन मदत करणारे श्री. बागडे सर यांचे मी मनःपूर्वक आभार व्यक्त करतो.

ज्यांच्या आशीर्वादामुळे मी अनेक अडचणींना सामोरे जाण्याचे सामर्थ्य मिळवून शकलो व जीवनातील अनेक अडचणींना सामोरे आणण्याचे बळ मला लाभले असे माझे वडील प्रा. एस. व्ही. पठाण (निवृत्त उपप्राचार्य, औरंगाबाद महिला महाविद्यालय), ज्यांनी माझ्या पाठीवर सदैव हात ठेवून धीर दिला ती माझी आई नूरजहाँन पठाण, तसेच मला वेळोवेळी धीर देणारे माझे बंधू मेराज खान पठाण (कॉन्ट्रॅक्टर, औ'बाद.), डॉ. सरताज पठाण (एम.डी. रेडिऑलॉजिस्ट, औ'बाद.), माझी बहीण प्रा. डॉ. मेहरूत्रिसा पठाण (सहायक प्राध्यापक, इंग्रजी विभाग, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद), डॉ. मिन्हाज खान पठाण (एम.डी. मानसशास्त्रज्ञ), डॉ. सायरा बानो पठाण (वैद्यकीय अधिकारी आणि पॅथॉलॉजिस्ट, मुंबई महानगरपालिकेचे रुग्णालय, नवी मुंबई) तीचे पती श्री. मोहंमद तनवीर इकबाल (डेप्युटी मॅनेजर, माझगाव डॉक लि., मुंबई) तसेच मला नेहमी प्रोत्साहन देणारे आमच्या वहिनी शेख आफरीन, डॉ. सबा, आसिया पटेल तसेच शब्बीर पटेल, शेख गणी, हाशम अली, अय्युब पटेल, अब्बास पठाण, अब्दुल रऊफ, नसीम हैदर, आरिफ भाई, इलियास भाई, सय्यद हसन, अजहर भाई, शेख रमजान, शेख कुंदन साहब, शेख लतीफ पटेल (अधिव्याख्याता, मौलाना आझाद कॉलेज, औ'बाद) शेख हमीद पटेल, शेख शहेनाशाह बाबा मियाँ याचबरोबर मी ज्यांना कधीही विसरू शकणार नाही ज्यांनी माझ्यावर सतत प्रेम केले माझी आजी या सर्वांकडून मला लाभलेले उत्स्फूर्त करणारे आशादायी जीवन त्यांच्या शुभकामनेमुळे मला मिळणारे प्रत्येक यश मी त्यांचे मानून त्यांना होणाऱ्या आनंतदातच माझा आनंद व्यक्त करतो. ज्यांनी मला या कामासाठी आधार दिला ती माझी पत्नी तस्लीम फेरोज खान आणि मुले अफनान पठाण, उमर पठाण यांचेही मी ऋण व्यक्त करतो.

प्रस्तुत अध्ययनासाठी अक्षर जुळवणी करणारे श्री कॉम्प्युटर्स अँड स्टेशनर्सचे संचालक श्री. सोमीनाथ वाघ यांचेही मी आभार व्यक्त करतो. तसेच संशोधन कार्यात ज्यांचे प्रत्यक्ष- अप्रत्यक्षरीत्या मदत करणारे सर्व मार्गदर्शक, मित्र, सहकारी यांचेही आभार व्यक्त करतो.

संशोधक
प्रा. एफ. एस. पठाण